

Der heimatlose Jude

DE EEUWIG ZWERVENDE, THUISLOZE JOOD OP SCHULDBELADEN TONEELPLANKIEREN

Loek Zonneveld

1

In het centrum van Fassbinders toneelstuk *Het vuil, de stad en de dood* staan twee personages die wat intelligentie en spiritualiteit betreft met kop en schouders boven de andere figuren in de fabel uitsteken: de hoer Roma B., en A. die de rijke jood wordt genoemd. Beiden hebben te veel gezien en geleden om nog illusies over het leven te koesteren. Roma B. is de dochter van een ex-nazi, ze wordt door haar pooier Franz B. mishandeld en 'de baan' op gestuurd, ondanks het feit dat ze ziek is, aanhoudend hoest en bij zichzelf tuberculose vermoedt. *A. die de rijke jood wordt genoemd* doet keiharde onroerendgoedzaken in de stad, zonder zich te bezinnen op de consequenties van die kwade zaken voor de eenvoudige stadsbewoners. Hij huurt Roma B. in. Niet voor de seks – ze vrijen geen enkele keer. Hij wil wraak nemen op haar vader, Müller, de ex-nazi-zonder-spijt. In travestie zingt die Müller 's nachts Zara Leander-liedjes in een nachtclub, waar *A. die de rijke jood wordt genoemd* hem opspoorde en hem verantwoordelijk stelt voor de dood van zijn ouders in de gaskamers – iets wat Müller overigens niet ontkent. A. die de rijke

Deze maand gaat Rainer Werner Fassbinders toneelstuk *Der Müll, die Stadt und der Tod* (1975) in Nederland in première. Eén van de centrale figuren in dit omstreden stuk is *A. die de rijke jood wordt genoemd*. Protesten uit de Nederlandse joodse gemeenschap verhinderden in 1987 dat het stuk gespeeld zou worden. Johan Doesburg, toen afstuderend aspirant-regisseur aan de Amsterdamse Theaterschool, is nu dus aan zijn tweede poging toe. Dramaturg Loek Zonneveld - destijds eveneens bij de voortijdig afgevoerde productie betrokken - reisde naar Duitsland, op zoek naar verbeeldingen van de eeuwig zwervende, thuisloze jood op schuldbeladen toneelplankieren.

jood wordt genoemd bekommert zich in de loop van zijn verhouding met Roma B. steeds meer om haar lot, terwijl zij zich op haar beurt steeds meer geïsoleerd voelt – een isolement dat hij maar al te goed kent. In de vierde scène van het stuk verheldert *A. die de rijke jood wordt genoemd* zijn positie in een monoloog.

'Weet u dat ik soms bang ben? Dat weet u niet, en hoe zou u ook. De zaken gaan te goed, dat vraagt om straf, dat snákt naar straf. Maar in plaats van straf te ontvangen, deelt degene die angst voelt straf uit – ik. Ik: alleen maar

angst, geen vrijheid, geen hartstocht. U bent mooi, lijkt me. Maar dat doet er niet toe. U zou alles kunnen zijn wat u maar wilt. Schoonheid – iedereen wil meer. Ik koop in deze stad oude huizen, breek ze af, bouw nieuwe en verkoop die voor goed geld. De stad beschermt me, dat is haar plicht. Bovendien ben ik jood. De hoofdcommissaris is mijn vriend, of hoe dat heet, de burgemeester mag me graag uitnodigen, op raadsleden kan ik altijd rekenen. Zeker – niemand is erg enthousiast over wat hij daar zelf allemaal goedkeurt, maar het plan is niet van mij, dat was er al voordat ik kwam. Ik kan mij er onmogelijk iets van aantrekken of kinderen huilen, of oude mensen, gebrekkigen lijden. Ik heb ook geen andere keus. En het woedende gekrijs van sommigen, daar luister ik gewoon niet naar. Wat moet ik anders? Mij door een slecht geweten allerlei ziektes op de hals halen? De schurft of de pest? Ik geloof wel in god; maar in gerechtigheid tussen de muren van de stad? Moet ik met mijn hart instaan voor besluiten van anderen, die ik alleen maar uitvoer met de winst die ik nodig heb om me te kunnen veroorloven wat ik nodig heb? Nodig hebben, nodig hebben – eigenaardig als je een woord heel vaak achter elkaar zegt, dan verliest het zijn inhoud, die er toch alleen maar toevalig in verborgen lag. De stad heeft de zakenman nodig die geen scrupules kent en die haar de

Het vuil, de stad en de dood, Rotterdam 1987 – de verhinderde voorstelling FOTO HAJO PIEBENGA